

studying materials, implemented with the help of general scientific and special political research tools.

Keywords: *sources, migration legislation, migration policy.*

УДК 930.1:338.43.021.8(477)''198''

С.Д. Марченко

НОВІ ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРАЦІ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ УКРАЇНИ У 80-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті розкрито зміни, які відбулися в організації праці в сільському господарстві України у 80-х рр. ХХ ст. Здійснено аналіз таких форм організації праці як колективний підряд, індивідуальний та сімейний підряд, оренда. Встановлено, що зміни, започатковані радянським керівництвом в сільськогосподарському виробництві, мали переважно формальний характер, не зачіпали суті виробничих відносин, що зумовило їх неефективність та поглибило кризу колгоспно-радгоспної системи.

Ключові слова: *бригадний підряд, колективний підряд, сімейний та особистий підряд, орендні відносини, колгоспно-радгоспна система.*

Серед проблем, які постали перед керівництвом України після проголошення незалежності, досить гострою була проблема реформування аграрної сфери економіки. Необхідність реформ у сільському господарстві стала зрозумілою ще у 80-х рр. ХХ ст. в умовах загострення продовольчої кризи. Тому радянське керівництво вдалося до здійснення спроб модернізації сільськогосподарського виробництва за умов збереження колгоспно-радгоспної системи. З історичної точки зору видається цікавим невдалий досвід аграрного реформування в останнє десятиліття існування радянської влади.

Проблеми розвитку сільського господарства України та спроби їх вирішення у 80-х рр. ХХ ст. знайшли своє відображення у багатьох історичних дослідженнях. Заслуговує на увагу науковий доробок М. М. Зизи, М. М. Ігнатенко, В. П. Михайлюка, С. С. Падалки, П. П. Панченка, Г. І. Сургая, Я. М. Шабали. У працях цих та інших науковців розкрито широкий спектр проблем соціально-економічного розвитку українського села, різні аспекти державної політики у сфері сільськогосподарського виробництва 1980-х років. Проте питання про нові форми організації праці в сільському господарстві цього періоду не знайшли достатнього висвітлення у науковій літературі.

Мета даної статті полягає у тому, щоб на основі широкого кола архівних джерел розкрити зміни, які відбулися в організації праці в сільському господарстві України у 80-х рр. ХХ ст. та визначити причини їх неефективності.

Упродовж 1980-х рр. у сільському господарстві республіки набули поширення нові форми організації праці. Це колективний підряд, індивідуальний та сімейний підряд, оренда тощо. Проте поширення нових форм організації праці в умовах командно-адміністративної системи носило характер планової «компанійщини». Так Міністерство сільського господарства УРСР видало 18 січня 1983 р. наказ «Про широке впровадження в колгоспах і радгоспах прогресивних форм організації праці на основі бригадного методу і акордно-преміальної оплати за кінцеві результати виробництва», яким визначало кількісні показники з впровадження бригадного підряду в колгоспах УРСР на 1983 – 1985 рр. Згідно з міністерською директивою, кількість підрозділів на бригадному підряді за три роки мала зрости у 3,8 разу в середньому по Україні (від 3800 підрозділів у 1983 р. до 14500 – у 1985 р.). Особливо високі темпи впровадження бригадного підряду

передбачалися для Вінницької (у 4,4 разу) та Кримської (у 5 разів) областей [5, арк.24-25].

Дані про впровадження колективного підряду в господарствах Житомирської області за 1983 – 1986 рр. свідчать, що частка бригад, ферм, ланок, які працювали на колективному підряді значно зросла впродовж цього періоду. Так згідно із статистикою, у 1983 р. вона становила 4% від загальної кількості підрозділів, у 1984 р. – 36%, у 1985 р. – 67%, а у 1986 р. – 80% [3, арк.69].

Подібна ситуація склалася і в інших областях. За інформацією Волинського обласного агропрому, у 1986 р. в галузі рослинництва колективним підрядом було охоплено більше 80% ріллі, а в тваринництві – 60% працюючих [1, арк.4].

В інформації Чернівецького облвиконкому, надісланій до Держплану УРСР, відмічалось, що на 1985 р. колективним підрядом в області охоплено 92% структурних підрозділів у рослинництві та тваринництві [7, арк.11].

Надзвичайно швидкі темпи збільшення кількості підрозділів на підряді свідчать, передусім, про значну формальність цього процесу, про гонитву колгоспного керівництва за кількісними показниками, які були визначені директивами вищих органів. Проте статистичне досягнення цих показників не гарантувало прогресивних зрушень у розвитку сільського господарства. Підрядні колективи не завжди забезпечувались відповідною технікою, іншими ресурсами, не було справжнього госпрозрахунку та повної самостійності у вирішенні поточних питань.

На квітень 1984 р., за даними міністерств і відомств, на колективному підряді працювало 30,9 тисяч бригад, загонів, ланок, що було втричі більше ніж у 1983 р. Вони об'єднали близько 540 тис. працюючих (з них 209,6 тис. механізаторів), за якими було закріплено 14 млн. га ріллі або 44,7 %. Проте основу підрядних колективів складали механізовані ланки та загони з вирощування окремих культур, що не забезпечувало правильної сівозміни та не сприяло підвищенню родючості землі [6, арк.19, 21].

Незважаючи на наявні недоліки, організація праці колгоспників і робітників радгоспів на принципах колективного підряду отримала подальший розвиток.

Станом на 1 травня 1987 р. в господарствах Держагропрому УРСР на колективному підряді працювало 84% загальної кількості підрозділів. У них було зайнято 78% працівників, за якими закріплено 93% ріллі, 80% поголів'я великої рогатої худоби, 82% корів і свиней, 96% овець і 93% птиці [3, арк.86].

З середини 80-х років набуває поширення сімейний та особистий підряд. У цілому по Україні на початок 1987 р. сімейний і особистий підряд впроваджувався в 6117 господарствах або в 66% від їх загальної кількості. Цією формою організації праці було охоплено 629,7 тис. осіб [3, арк.86].

За підсумками 1987 р. в Житомирській області вирощували сільськогосподарські культури за угодами з правліннями колгоспів уже 455 сімей на площі 7 тис. га. Ними вироблено валової продукції рослинництва на суму 9,1 млн. крб. Сім'ями і окремими громадянами утримувалось за угодами 41 тис. голів суспільної великої рогатої худоби, 11 тис. голів свиней, 28 тис. голів овець. Вироблено валової продукції на суму 20,3 млн. крб. [3, арк.2].

Ця форма організації праці застосовувалася в основному в рослинництві при вирощуванні овочів, кормових коренеплодів і цукрового буряка. Станом на 1 січня 1990 р. в колгоспах і радгоспах УРСР було укладено 266 тис. договорів на сімейний підряд, з них 234 тис. договорів у рослинництві і 32 тис. – у тваринництві. Договорами охоплено 314 тис. осіб, за ними закріплено 271 тис. голів великої рогатої худоби, 39 тис. корів, 166 тис. свиней, 296 тис. га ріллі. Проте в цілому по республіці сімейний підряд відчутних результатів не дав. Так, у тваринництві середній надій молока від корови склав всього 2711 кг, середньодобові прирости великої рогатої худоби – 437 г, свиней – 302 г

[13, арк. 40]. Навіть у посередніх колгоспах надоя збільшували до 3000 кг від корови. Стосовно відгодівлі свиней, то за 180 днів їх вага мала б зростати до 150 – 200 кг, а не на 50 – 60 кг, як свідчать статистичні дані, наведені вище.

У колгоспах і радгоспах застосовувалася і така форма організації праці, як підряд на особистому подвір'ї. Найбільше поширення він отримав у тваринництві. У 1989 р. було укладено 908 тис. таких угод (895 тис. у тваринництві), якими було охоплено 902 тис. осіб. Згідно з угодами, на особистому подвір'ї утримувалось 725 тис. голів великої рогатої худоби, 92 тис. корів, 229 тис. голів свиней. Значною мірою цьому сприяло те, що колгоспам було дозволено закуповувати у населення худобу і птицю в рахунок плану поставок [13, арк.41]. А з іншого боку, це було свідченням нестачі в достатній кількості кормів у колективних господарствах.

У 1987 р. в Україні вперше було застосовано орендний підряд на міжгосподарській основі. Його ініціатором виступив колгосп «Маяк» Новоселицького району Чернівецької області. Механізатори цього господарства почали працювати вахтовим способом на Херсонщині. Вони вирощували сільгоспкультури на 2030 га, або на половині сівозмінної площі, в посушливих місцевостях радгоспу «Восток» Нижньосірогозького району Херсонської області. Ініціативу колгоспу «Маяк» та радгоспу «Восток» підтримали більше 80 господарств Чернівецької, Івано-Франківської і Закарпатської областей, представники яких у 1988 р. вирощували врожай більш ніж на 60 тис. га в Херсонській, Миколаївській, Кіровоградській, Дніпропетровській, Запорізькій, Ворошиловградській та інших областях [12, арк.7 – 8].

Слід відзначити, що з західноукраїнського регіону, оскільки тут завжди був надлишок робочих рук, селяни протягом десятиліть їздили на південь України на заробітки. А з 1987 р. цю традицію ввели в ранг державної політики.

У 1988 р. орендні відносини набули масового характеру. На листопад 1988 р. орендний підряд упровадився в більше як 15 тис. виробничих підрозділів майже п'яти тис. господарств (47% від загальної кількості господарств), за орендарями на договірних умовах закріплено більше 16% ріллі і 10% поголів'я худоби. Особливо поширились орендні відносини у Вінницькій, Волинській, Житомирській, Івано-Франківській, Кіровоградській, Кримській, Миколаївській та Одеській областях, де в кожному господарстві досвід роботи на орендній основі набували в середньому 3-4 колективи [11, арк. 120]. Аналіз даних про розвиток орендного підряду в УРСР засвідчує наступне. Лише в чотирьох областях (Вінницька, Кіровоградська, Миколаївська, Одеська) орендні відносини були впроваджені не тільки в більш ніж половині господарств, але й орендаторам було передано від третини до половини наявної ріллі і значний відсоток худоби на дорощування і відгодівлю [11, арк. 123].

У Волинській, Житомирській, Закарпатській, Івано-Франківській, Кримській та Чернівецькій областях оренду запровадили у більш ніж половині господарств, але кількість орендаторів нараховувала всього від 2 до 9,5 тис. осіб. Незначним був і відсоток ріллі та худоби, що їм передавалась. В інших областях, особливо в Київській, ситуація була ще гіршою.

Отже, не можна стверджувати, що перехід на оренду був схвально сприйнятий селянством в Україні і саме це сприяло певному пожвавленню агропромислового виробництва, підвищенню його прибутковості, як стверджували П. Т. Саблук і А.А. Фесина [9, с.7]. Відмічаючи, що за чотири роки XII п'ятирічки (1986 – 1990 рр.) валова продукція сільського господарства досягла 489 млрд. крб. або зросла на 8,1% порівняно з попередньою п'ятирічкою, вони не враховували інфляційні явища (радянська статистика публічно не висвітлювала рівень інфляції), цінні зміни та інше. А якщо розбити на роки п'ятирічки, то зростання складало всього 1,6% річних, мінус інфляція та інше. Якщо аналізувати об'єктивно, то сільгоспвиробництво, у кращому

випадку, «топталось» на місці, а реально, у фізичних, а не цінових вимірах, скорочувалось, про що переконливо свідчили спорожнілі полиці магазинів.

Проте задля об'єктивності слід відмітити, що в ряді регіонів різниця між продуктивністю праці орендарів та середніми показниками громадського сектору була досить суттєвою. Наприклад, у Луганській, Харківській та Чернігівській областях це перевищення становило 2,1 – 2,4 разу. І лише в п'яти областях західного регіону (Волинській, Закарпатській, Івано-Франківській, Львівській та Чернівецькій) виробництво валової продукції орендарями було вищим від середніх показників колгоспів і радгоспів лише на 13 – 29% [10, с.57].

Вища продуктивність праці орендарів пояснювалася тим, що на внутрішньогосподарську або сімейну (індивідуальну) оренду переходили невеликі колективи чи сім'ї, здатні працювати напружено і сумлінно. Малочисельні колективи – запорука взаємоконтролю та взаємовиручки, дбайливого ставлення до орендованих засобів виробництва, їх ефективного використання. Крім того, розрахунок виробітку на працюючого орендаря здійснювався без урахування штату управлінців, тоді як загальний показник по громадському сектору враховував управлінський апарат колгоспів та радгоспів [10, с.58 – 59].

Необхідно зауважити, що орендарі, як правило, виконували певний обсяг робіт з меншою чисельністю працюючих, вивільняючи при цьому зайвих робітників. Саме загроза безробіття стримувала перехід до орендних відносин у господарствах з надлишковою робочою силою, зумовлювала формальну орендизацію під тиском органів управління. Фактом формальної орендизації можна пояснити відносно низькі показники продуктивності праці орендарів у західних областях республіки, де в основному був достатній рівень забезпеченості господарств трудовими ресурсами.

У багатьох колгоспах і радгоспах упровадження орендних відносин здійснювалось формально, без докорінної перебудови усієї системи управління виробництвом і стимулювання праці, допускались порушення договірних зобов'язань, застосовувались командні методи керівництва. Так під час перевірки економічної діяльності в колгоспі ім. Леніна Ратнівського району Волинської області у лютому 1986 р. було встановлено, що в роботі правління колгоспу організаційна робота часто підмінялася адмініструванням. Колективний підряд у тваринництві був відсутній, а в рослинництві його застосовував лише один підрозділ. Почасове авансування застосовувалося в недостатньому розмірі. Додаткова оплата колгоспникам за виробництво кормів була відсутня, за винятком кормових буряків. Тоді як адміністративному персоналу вона встановлювалася в повному розмірі [2, арк.1 – 2].

У підсумках роботи колективів агропромислового комплексу Житомирської області за перше півріччя 1989 р. відмічалось, що перехід на нові економічні форми управління здійснювався повільно, допускалися недоліки в організації роботи бригад і ланок, які працювали на підряді, повільно впроваджувалися нові форми організації та оплати праці [4, арк.19].

У цілому запровадження орендного підряду не викликало в Україні суттєвих зрушень у виробництві сільгосппродукції. Ефективність діяльності орендних колективів була досить низькою, оскільки все це відбувалося в межах колгоспно-радгоспної системи. Необхідного матеріального й законодавчого підґрунтя для цієї прогресивної форми організації праці не було створено. Значна частина колгоспів і радгоспів намагалися «перевести на оренду» бригади, ферми та інші підрозділи, нічого не змінюючи в економічних відносинах, у ставленні працівника до засобів виробництва. [8, с. 117].

Спроби запровадження орендних відносин у 80-ті роки ХХ ст. виявились марними, оскільки цей захід ініціювали партійні та державні чиновники, які невідступно

домагалися зміцнення суспільної власності в усіх блоках агропромислового комплексу. До того ж працівники агропромислового комплексу не мали бажання відмовлятися від системи з гарантованою заробітною платою.

Внутрішньогосподарські орендні та підрядні колективи не були власниками виробленої продукції. Оренда і підряд не були пов'язані з реальними товарно-грошовими відносинами. У колгоспах і радгоспах в умовах командно-адміністративної системи управління, яка замкнула на собі всі розподільні функції, не могли розвиватися справжні госпрозрахункові відносини. Найгірше те, що виробник не мав майже ніякого права на вироблену продукцію, реалізовував її в примусовому порядку за цінами, які не забезпечували покриття витрат і не давали необхідних нагромаджень для розширення виробництва. Це зумовило знеосібку в роботі та оплаті праці, породило у трудівників села байдужість, втрату інтересу до суспільного виробництва, недовіру до проголошених цілей і намірів [9, с.5].

Юридична невизначеність у відносинах між орендарем і орендодавцем, зокрема стосовно права орендаря самостійно розпоряджатися результатами своєї праці, стримувала розвиток орендних відносин. Механізм орендного підряду вимагав вдосконалення і з огляду на специфіку сільгоспвиробництва, його сезонність, залежність від природно-кліматичних умов. Ускладнювала роботу орендних колективів і відсутність належної підтримки з боку сільських рад та управлінь колгоспів.

Неефективність реформування агропромислового комплексу радянської України в 1980-х рр. була зумовлена рядом чинників. По-перше, впровадження колективного підряду не змінювало форм господарювання і оплати праці. Адже перехід на підряд не змінював сутність відносин найму між адміністрацією – роботодавцем (розпорядником засобів виробництва) – і робітниками, які безпосередньо володіли тільки робочою силою. Колективний підряд не забезпечував стабільної та високої оплати праці. По-друге, невдалими виявилися також спроби запровадження орендних відносин, оскільки протягом багатьох років адміністративно-командна система формувала відчуження селян від землі, від плодів своєї праці. По-третє, не призвели до відродження статусу селянина-господаря певні заходи щодо розвитку особистих селянських господарств, натуральний характер розвитку яких так і не вдалося подолати.

Проте основним гальмом у розвитку прогресивних форм організації праці були переважно формальне впровадження їх у життя (задля паперової звітності) та незмінність суті виробничих відносин у сільському господарстві.

Проголошуючи гучні гасла, керівництво продовжувало вирішувати проблеми в сільському господарстві старими директивними методами.

На кінець 80-х рр. послабився імпульс, наданий розвитку аграрного сектору в 1985 р., та вичерпався потенціал колгоспно-радгоспної системи. Причому, як зауважує Я. М. Шабала, ця система виявила неспроможність подальшого розвитку не лише в конкретних часових межах, а й загалом [14, с.254].

Спроби здійснення реформ в аграрному секторі у 1980-х рр. від початку були приречені на невдачу, оскільки не зачіпали суті виробничих відносин. Тоталітарна держава була нездатна здійснити якісні зміни у системі виробничих відносин, адже вони вимагали зміни форм власності. А введення інституту приватної власності суперечило самій природі тоталітарної системи з її планово-розподільчою економікою та державною монополією на засоби виробництва.

Спроби реформ у сільському господарстві в останнє десятиліття радянської влади були й останнім витвором аграрної політики верхівки КПРС, яка мала на меті зберегти систему, не зачіпаючи основ «соціалістичної власності», увіковічити командно-адміністративне керівництво сільським господарством, селом, селянами. Непослідовна, безсистемна, переважно декларативна реформаторська політика радянського

керівництва не лише поглибила кризу радянської економіки, особливо агропромислового комплексу, а й призвела до невідворотного розвалу економіки і розпаду СРСР.

Список використаної літератури

1. Державний архів Волинської області (ДАВО). – Ф.Р-32. Волинський обласний АПК (облагропром) Держагропрому УРСР. – Оп. 22. – Спр. 14. – Листування з Держагропромом УРСР, обкомом КПУ, облвиконкомом з питань основної діяльності (4.02. – 19.12.1986 р.). – 134 арк. ; Derzhavnyi arkhiv Volynskoi oblasti (DAVO). – F.R-32. Volynskiy oblasnyi APK (oblahroprom) Derzhahropromu URSR. – Op. 22. – Spr. 14. – Lystuvannia z Derzhahropromom URSR, obkomom KPU, oblvikonkomom z pytan osnovnoi diialnosti (4.02. – 19.12.1986 r.). – 134 ark.

2. ДАВО. – Ф.Р-32. Волинський обласний АПК (облагропром) Держагропрому УРСР. – Оп. 22. – Спр. 89. – Документи перевірок в колгоспах і радгоспах агропромислового об'єднання (інформації, довідки) за 1986 р. – 47 арк. ; DAVO. – F.R-32. Volynskiy oblasnyi APK (oblahroprom) Derzhahropromu URSR. – Op. 22. – Spr. 89. – Dokumenty perevirok v kolhospakh i radhospakh ahropromyslovoho obiednannia (informatsii, dovidky) za 1986 r. – 47 ark.

3. Державний архів Житомирської області (ДАЖО). – Ф.Р-2622. Житомирський обласний агропромисловий комітет. – Оп. 4. – Спр. 197. – Звіти та інформація про розвиток бригадної форми організації праці в с/г за 1987 р. – 98 арк. ; Derzhavnyi arkhiv Zhytomirskoi oblasti (DAZhO). – F.R-2622. Zhytomirskiy oblasnyi ahropromyslovyi komitet. – Op. 4. – Spr. 197. – Zvity ta informatsiia pro rozvytok bryhadnoi formy orhanizatsii pratsi v s/h za 1987 r. – 98 ark.

4. ДАЖО. – Ф.Р-2622. Житомирський обласний агропромисловий комітет. – Оп.4. – Спр.317. – Протоколи № 1 – 2 Засідання обласного агропромислового комітету (Рішення № 1-4). 1989 р. (07.02. – 22.07.89 р.). – 32 арк. ; DAZhO. – F.R-2622. Zhytomirskiy oblasnyi ahropromyslovyi komitet. – Op. 4. – Spr. 317. – Protokoly № 1 – 2 Zasiidannia oblasnoho ahropromyslovoho komitetu (Rishennia № 1-4). 1989 r. (07.02. – 22.07.89 r.). – 32 ark.

5. Державний архів Київської області. – Ф.354. Київське обласне управління сільського господарства. – Оп.8. – Спр.17. Директиви вищих організацій за 1983 р. – 164 арк. ; Derzhavnyi arkhiv Kyivskoi oblasti. – F.354. Kyivske oblasne upravlinnia silskoho hospodarstva. – Op.8. – Spr.17. Dyrektyvy vyshchikh orhanizatsii za 1983 r. – 164 ark.

6. Державний архів Чернівецької області (ДАЧО). – Ф. Р-3. Чернівецька обласна Рада. Виконавчий комітет Чернівецької обласної Ради. – Оп. 4. – Спр. 2471. Виконком Чернівецької обласної Ради народних депутатів. Загальний відділ. Документи (листи, довідки, інформації тощо) з питань організації, оплати праці і організаційно господарському зміцненню колгоспів і радгоспів (02.08.1984 – 29.12. 1984 р.) Т. 2. – 230 арк. ; Derzhavnyi arkhiv Chernivetskoï oblasti (DACHO). – F. R-3. Chernivetska oblasna Rada. Vykonavchyi komitet Chernivetskoï oblasnoi Rady. – Op. 4. – Spr. 2471. Vykonkom Chernivetskoï oblasnoi Rady narodnykh deputativ. Zahalnyi viddil. Dokumenty (lysty, dovidky, informatsii toshcho) z pytan orhanizatsii, oplaty pratsi i orhanizatsiino hospodarskomu zmitsnenniu kolhospiv i radhospiv (02.08.1984 – 29.12. 1984 r.) T. 2. – 230 ark.

7. ДАЧО. – Ф.Р-3. Чернівецька обласна Рада. Виконавчий комітет Чернівецької обласної Ради. – Оп. 4. – Спр. 2676. Виконком Чернівецької обласної Ради народних депутатів. Загальний відділ. Інформації з питань виконання рішень Партії і Уряду. Т. 2. (03.06.86 – 19.12.86 р.). – 105 арк. ; DACHO. – F.R-3. Chernivetska oblasna Rada. Vykonavchyi komitet Chernivetskoï oblasnoi Rady. – Op. 4. – Spr. 2676. Vykonkom

Chernivetskoï oblasnoï Rady narodnykh deputativ. Zahalnyi viddil. Informatsii z pytan vykonannia rishen Partii i Uriadu. T. 2. (03.06.86 – 19.12.86 r.). – 105 ark.

8. Михайлюк В. П., Зиза М. М. Зміни виробничих відносин в аграрному секторі України (50-80-і рр. ХХ ст.) / В. П. Михайлюк, М. М. Зиза // Історичні записки. Збірник наукових праць. Випуск 10 (спеціальний). Луганськ: Видавництво СНУ ім. В. Даля, 2006. – С. 111-122 ; Mykhailiuk V. P., Zyza M. M. Zminy vyrobnychykh vidnosyn v ahrarnomu sektori Ukrainy (50-80-i rr. KhKh st.) / V. P. Mykhailiuk, M. M. Zyza // Istorychni zapysky. Zbirnyk naukovykh prats. Vypusk 10 (spetsialnyi). Luhansk: Vydavnytstvo SNU im. V. Dalia, 2006. – S. 111-122.

9. Саблук П. Т. Оренда в умовах економічної реформи / П. Т. Саблук, А. А. Фесина. – Київ : Товариство «Знання» УРСР, 1991. – 48 с. ; Sabluk P. T. Orenda v umovakh ekonomichnoi reformy / P. T. Sabluk, A. A. Fesyna. – Kyiv : Tovarystvo «Znannia» URSS, 1991. – 48 s.

10. Українське село: проблеми і перспективи / за ред. Л. О. Шепотько. – Київ : Урожай, 1991. – 240 с. ; Ukrainske selo: problemy i perspektyvy / za red. L. O. Shepotko. – Kyiv : Urozhai, 1991. – 240 s.

11. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України). – Ф. 1. ЦК Компартії України. – Оп. 32. – Спр. 2492. – Записки, довідки, інформації ЦК КПРС, відділу с/г і харчової промисловості ЦК КПУ, міністерств і відомств про підготовку до весняних польових робіт, хід реалізації республіканської цільової комплексної науково-технічної програми «Агрокомплекс», стан впровадження орендного підряду в колгоспах і радгоспах, створення агропромислових об'єднань, шефську допомогу Калузькій області РРФСР та інших питань розвитку агропромислового комплексу (20.01.1988. – 15.12.1988 р.). – 133 ark. ; Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan Ukrainy (TsDAHO Ukrainy). – F.1. TsK Kompartii Ukrainy. – Op. 32. – Spr. 2492. – Zapysky, dovidky, informatsii TsK KPRS, viddilu s/h i kharchovoi promyslovosti TsK KPU, ministerstv i vidomstv pro pidhotovku do vesnianykh polovykh robit, khid realizatsii respublikanskoï tsilovoi kompleksnoi naukovo-tekhnichnoi prohramy «Ahrokompleks», stan vprovadzhennia orendnoho pidriadu v kolhospakh i radhospakh, stvorennia ahropromyslovykh obiednan, shefsku dopomohu Kaluzkii oblasti RRFSR ta inshykh pytan rozvytku ahropromyslovoho kompleksu (20.01.1988. – 15.12.1988 r.). – 133 ark.

12. ЦДАГО України. – Ф.1. ЦК Компартії України. – Оп.32. – Спр.2621. – Записки, довідки, інформації, листи секретарів ЦК КПУ, його відділів, партійних і радянських органів, Президії ВР УРСР, Держагропрому України, виробничих об'єднань, окремих осіб про вдосконалення агропромислового виробництва. (18.01.1989 – 12.04.1990 р.). ; TsDAHO Ukrainy. – F. 1. TsK Kompartii Ukrainy. – Op. 32. – Spr. 2621. – Zapysky, dovidky, informatsii, lysty sekretariv TsK KPU, yoho viddiliv, partiinykh i radianskykh orhaniv, Prezydii VR URSS, Derzhahropromu Ukrainy, vyrobnychykh obiednan, okremykh osib pro vdoskonalennia ahropromyslovoho vyrobnytstva. (18.01.1989 – 12.04.1990 r.).

13. ЦДАГО України. – Ф. 1. ЦК Компартії України. – Оп. 32. – Спр. 2824. – Записки, довідки, інформації, листи ЦК КПУ до ЦК КПРС, відділів ЦК КПУ, партійних, радянських органів, Держагропрому УРСР, агрофірм, колгоспів про обробку вапном кислих ґрунтів, розвиток співробітництва агрофірми «Зоря» з фірмою «Піонер» (США); перебудову організаційної структури управління і розвиток агропромислових комплексів у Донецькій, Кримській областях, плодоовочового комплексу України, стан забезпечення с/г кукурудзозбиральною технікою. Інші питання економіки і розвитку сільськогосподарського виробництва (08.01.1990 – 11.02.1991 р.). – 110 ark. ; TsDAHO Ukrainy. – F. 1. TsK Kompartii Ukrainy. – Op. 32. – Spr. 2824. – Zapysky, dovidky, informatsii, lysty TsK KPU do TsK KPRS, viddiliv TsK KPU, partiinykh, radianskykh orhaniv,

Derzhahropromu URSS, ahrofirm, kolhospiv pro obrobku vapnom kyslykh hruntiv, rozvytok spivrobotnytstva ahrofirmy «Zoria» z firmoiu «Pioner» (SShA); perebudovu orhanizatsiinoi struktury upravlinnia i rozvytok ahropromyslovykh kompleksiv u Donetskii, Krymskii oblastiakh, plodoovochevoho kompleksu Ukrainy, stan zabezpechennia s/h kukurudzozbyralnoi tekhnikoii. Inshi pytannia ekonomiky i rozvytku silskohospodarskoho vyrobnytstva (08.01.1990 – 11.02.1991 r.). – 110 ark.

14. Шабала Я. М. Аграрні реформи на Волині у ХХ – на початку ХХІ ст.: передумови, перебіг та наслідки : моногр. / Я.М. Шабала. – Луцьк : Терен, 2012. – 360 с. ; Shabala Ya. M. Ahrarni reformy na Volyni u KhKh – na pochatku KhKhI st.: peredumovy, perebih ta naslidky : monohr. / Ya.M. Shabala. – Lutsk : Teren, 2012. – 360 s.

Стаття надійшла до редакції 09.05.2018 р.

S. Marchenko

NEW FORMS OF LABOR ORGANIZATION IN AGRICULTURE OF UKRAINE IN 80-TIES OF XX CENTURY

Under the pressure of product crisis in 80-ties of XX century the Soviet government implemented some modernization of agricultural production provided that the collective farms system and soviet production system were preserved.

Based upon numerous archive sources this article reveals the changes that took place in labor organization in agriculture of Ukraine in 1980-ties and defines their inefficiency.

Implementation of brigade and collective contracts system at farms of Ukrainian Soviet Republic went extremely fast. Though this process was mainly formal. Management of collective farms chasing the quantitative index which was imposed on them by higher governance stuck to mainly mechanic transition to collective contracts of all farm branches. But statistic achievements of these indexes did not guarantee any progressive changes in agricultural development.

From the middle of 80-ties in Ukraine a wide spreading of family and personal contracts took place in the sphere of cattle breeding and plant growing. More than a half of all farms employed such system but this didn't bring any significant results generally in the country.

In the second half of 80-ties of XX century in Ukraine there was some spreading of lease relations also. Despite of the higher productivity of lease workers the implementation of the lease relations didn't provide significant improvement in the agriculture in Ukraine. Lease collectives worked in the frames of collective farm and soviet production system and this fact determined their low efficiency.

The attempts of reforms in agriculture in 80-ties in general and implementation of new forms of labor organization in particular were doomed to failure as they didn't touch upon the essence of production relations. Totalitarian state was unable to make qualitative changes in the system of production relations because they demanded the changes of ownership forms. The reason is that the implementation of private ownership itself contradicted the very nature of totalitarian system with its plan-and-distribute economics and state monopoly on production means.

Key words: *brigade contract, collective contract, family and personal contract, lease relations, collective farms and soviet production system.*